

ДІАЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС У МУЗЕЙНІЙ ПЕДАГОГІЦІ УКРАЇНИ ТА ІСПАНІЇ

У статті розглянуто властивості діалогічного дискурсу як способу спілкування відвідувачів музейної установи з її експозицією. Проаналізовано досвід роботи музейних установ Іспанії та України, охарактеризовано основні досягнення музейних інституцій цих країн у напрямі утвердження принципу діалогічності культур. Доводиться доцільність використання діалогічного дискурсу в роботі з дитячою та підлітковою аудиторією.

Ключова слова: діалог, дискурс, діалогічний дискурс, текст, музейна педагогіка.

Постановка проблеми. Освітнє значення музею полягає в самій ідеї його створення. Навіщо було б створювати колекції, як не для передавання історичного досвіду? Музейна педагогіка має йти далі та пропонувати нові підходи для відвідувача як учасника освітньо-виховного процесу в музейному середовищі [1]. Оскільки основна увага музейної педагогіки зосереджена на дитячій і підлітковій аудиторії, варто переходити від одиничних і епізодичних контактів із відвідувачем до створення багаторівневої системи, що дозволить долучити до музею і до його культури якомога більшу кількість дітей та молоді.

На цьому шляху залишається багато проблем. Зокрема, дуже мало організаторів музейно-педагогічної справи, які свідомо спиралися б саме на емоційну сторону дитини, її образне мислення, що веде до домінування знаннєвого підходу. Заважає також фрагментарність наукових досліджень і недостатнє розуміння того, на якій основі має будуватися сучасна музейна педагогіка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені проблеми є предметом дослідження А. Бойка, Г. Вішиної, Л. Гайди, Ю. Дукельського, О. Караманова, Н. Макарової, Е. Мастеніци, Т. Мишевої, Л. Шляхтіної, М. Юхневич та інших дослідників, які вивчають особливості організації навчання у просторі музею.

На жаль, в усталеній практиці музей не завжди стає посередником між експонатом та відвідувачем в музейному середовищі задля виникнення між ними когнітивного та емоційного контакту. Форми цього контакту можуть бути різноманітними, про що свідчить аналіз роботи вітчизняних і зарубіжних музейних установ.

Метою статті є викладення результатів аналізу інноваційного досвіду соціокультурної діяльності, а також розгляд діалогічно-дискурсивної основи музейної педагогіки як провідного чинника її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Діалог у сучасному філософському розумінні означає обмін інформацією. В основі діалогу лежить єдність вираження думок та їх сприйняття, реакція на них. Існує два рівні діалогічності – формальний, який відповідає розумінню діалогу як тексту, і функціональний, який розуміється як мовлення. Функціональний рівень сприймається як апріорно притаманна мовленню властивість (М. Бахтін, Л. Виготський). У даному випадку нас цікавить формальний рівень, що стосується поняття тексту як зафіксованої на якому-небудь матеріальному носії людської думки, яким може бути музейний експонат (А. Безруков, І. Гальперін, О. Каменська, В. Топоров), а також впізнавання, знання і розуміння сенсу тексту.

Стосовно тексту склалися два філософські підходи: іманентний (що передбачає ставлення до тексту як до автономної реальності, яка вимагає виявлення його внутрішньої структури) і репрезентативний (що розглядає текст як особливу форму представлення знань про зовнішню по відношенню до нього дійсність). Найчастіше в музеї практикується перший підхід, що дозволяє безкінечно заглиблюватись у вивчення музейного експонату. Цей спосіб наукового пізнання не відповідає потребам відвідувачів музею, що не є мистецтвознавцями, дослідниками, і не претендують на глибоке пізнання конкретного експонату.

Репрезентативний підхід дозволяє розкрити перед відвідувачами обрій певного історичного часу чи середовища, занурити їх у минуле чи пов'язати історичний факт із сучасністю. При такому розширеному трактуванні музейного експонату як тексту необхідним є врахування вражень відвідувачів музею, їх

реакції на поданий матеріал. Це можливо за умови розуміння музею як «посередника», «співрозмовника». Тобто, у дію вступає діалогічний принцип, що є підґрунтям діалогізму як методології гуманітарного пізнання. Таке спілкування, діалог у широкому розумінні, приводить нас до поняття дискурсу як мисленнево-комунікативної діяльності.

У діалогічному дискурсі музею та відвідувачів можна зафіксувати такі властивості, як: наявність тексту (експонату, експозиції) та осіб, яким він адресований (адресати), складність розгортання дискурсивних ходів та їхня спонтанність, тематична єдність діалогу (на основі експозиції), індивідуальність смислів для кожного адресата залежно від його рівня підготовленості та ін. У цьому контексті слід згадати твори М. Фуко, що розглядає проблему аналізу «дискурсивної події» у контексті умов виникнення дискурсії – економічних, політичних і соціальних. Т. Дейк визначає дискурс як істотну складову соціокультурної взаємодії загалом. На думку Л. Безуглої, «діалогічний дискурс постає як мисленнево-комунікативна мовленнєва діяльність комунікантів у широкому (ситуативно-комунікативному, соціокультурному, когнітивно-психологічному) контексті, зафіксована діалогічним текстом» [1, с. 3]. Отже, можемо розглядати діалогічний дискурс як спосіб спілкування відвідувачів музейної установи з її експозицією.

Сучасна молода людина за своєю формацією є діалогічною, про що свідчить хоча б блискавичний розвиток соціальних мереж. У такій ситуації музей має шукати нові діалогічні форми спілкування, а також активніше використовувати нові технології. Педагоги та музейні працівники давно вже замислилися над тим, як зробити музей не просто цікавим для публіки різного віку, але й плацдармом для поширення наукових і мистецьких знань. У всіх великих музеях світу розроблені програми, що дозволяють проводити заняття з різних дисциплін. Також музеї самі готують освітні програми, вводячи в них театралізацію, музику, художнє слово. Все це дозволяє залучити до музею дітей і молодь, зацікавити їх культурними та науковими цінностями, історією.

Іспанський музей «Prado» (Мадрид) є одним із найбільш відвідуваних музеїв світу [4]. Однак, як і всі музейні установи,

він бореться за збільшення прихильної аудиторії і намагається виховувати її змалку, вводячи освітні програми. Одна з них – «Сім'я «Prado»» – поєднує різні види діяльності, що дозволяють насолоджуватися мистецтвом разом. Найперше, з чим зустрічається дитина, приходячи до «Prado», – це дитячі аудіогіди, які спеціально розроблені, щоб знайомство з музейними цінностями відбувалося у веселій і повчальній формі (надаються безкоштовно).

Тематика аудіоекскурсій у «Prado» дуже різноманітна: зображення різних типів сімей, виховання дітей, історії про смаки і моди, про танець і музику, уявлення про різницю у світогляді хлопчиків і дівчат. Окремі екскурсії присвячуються тваринам, чудовиськам і героям, історичним подіям. Так, діти можуть познайомитися з міфологічними темами, які були популярні в мистецтві Європи з Ренесансу до XIX століття: Давня Греція та Рим, Біблія, народні легенди. Така діяльність спрямована на сім'ї з дітьми від 4 до 12 років.

З іншого боку, діти можуть відкривати для себе музей, прямуючи ігровими доріжками. Ця пропозиція складається як можливість використання ініціативи та автономної, незалежної діяльності сім'ї під час екскурсії музеєм. Траси переміщення музеєм дають можливість дітям відкрити для себе спеціально підібрані мистецькі твори, паралельно створюючи карту чи колаж. Дорослі, які супроводжують дітей, також беруть активну участь у цій діяльності. Матеріали для створення карти чи колажу можна отримати в інформаційних пунктах музею. Ігрові траси рекомендуються для дітей старше 8 років.

Під час пересування ігровими доріжками діти навчаються розрізняти художні прийоми, що використовували художники, тренують сприйняття та зорову пам'ять. Наприклад, один із маршрутів є запрошенням пізнати різні способи малювання якоїсь історії, дивлячись на роботи таких авторів, як Г. Мемлінг, Й. Патинир, І. Босх або Ф. Гойя. Друга пропозиція передбачає визначення засобів, якими на відміну від статичного положення передається безупинний рух, динамічним виразом якого є мистецькі композиції Е. Греко, Я. Тінторетто, П. Рубенса і Л. Леоні.

Як дуже часто буває, музей «Prado» проводить конкурси дитячого малюнку. Цього року він був особливим: із нагоди великої виставки робіт І. Босха, присвяченої п'ятисотріччю художника, діти мали змогу долучитися до «дорослого» творчого процесу. Вони мали намалювати свою сім'ю у фантастичних обставинах, використовуючи формат триптиха, як це зробив би сам легендарний І. Босх.

Роботу з дітьми розпочала і Школа при музеї, La Escuela del «Prado». Вона була започаткована у 2009 році з метою підготовки кураторів виставкових залів і музейних працівників. Згодом Школа разом із музеєм запропонувала широку освітню програму, створену у співпраці з Фондом «La Caixa», що має заохочувати і стимулювати вивчення і насолоду мистецтвом для всіх потенційних відвідувачів, починаючи від дитячого садка. Програма містить різні форми доступу до культурних цінностей. Групи дітей на всіх рівнях освіти можуть відвідати музей вільно, на чолі з учителями, з єдиною вимогою, щоб оформити безкоштовні відвідини не менше, ніж за 24 години.

Не можна оминати таку форму роботи музею, як електронна сторінка. В рубриці для сімей можна прочитати: «Що робити з дітьми цієї неділі в другій половині дня? Відвідати музей, не виходячи з дому, і навіть не встаючи зі свого стільця, де ви сидите прямо зараз. Як? Просто використовуючи можливості всіх інтернет-ресурсів, що надає музей у ваше розпорядження».

Дітей на сайті музею «Prado» зустрічають мальовані персонажі – це стилізовані інфанта Маргарита з широковідомої картини Х. Веласкеса «Меніни» та інфант Франсіско де Паула, якого Ф. Гойя зобразив на портреті родини короля Карла IV. Вони легко впізнаються, адже їх образи широко розтиражовані. І саме вони заохочують дітей приєднатися до групи друзів для жвавого обговорення дванадцятьох шедеврів із музейної колекції. Тексти для цих персонажів створені дотепно, з урахуванням мовних можливостей дітей. Вони нагадують улюблені дітьми комікси й сприймаються легко.

Музейні працівники враховують особливості сприйняття сучасних дітей. Наприклад, одна зі згаданих екскурсій про міфологічних богів і героїв починається так: «Набагато раніше,

ніж з'явилися Спайдермен, Супермен, Бетмен та Капітан Америка, грецька міфологія вже мала супергероя. Це був Геркулес, найсильніший з усіх героїв, які існували у світі...». Таким чином, поважаючи уявлення сучасної дитини, можна показати їй глибокі історичні корені мрії людей про всемогутність.

Взагалі працівники музею не бояться розповідати дітям про складні стилі в мистецтві. Про життя і творчість згаданого вже І. Босха на сайті «Prado» розповідає інтерактивний ресурс (scrollytelling), а з такими сучасними стилями, як кубізм, футуризм, фовізм знайомить ресурс «В. Кандинський та абстракціонізм у доступній формі». Але, з іншого боку, не забуваючи про те, що юні відвідувачі понад усе люблять грати, музей пропонує після візиту он-лайн ігри: пошук фрагментів головоломки, порівняння об'єктів, побудовані на пригадуванні побаченого. У такий спосіб розвивається в дітей спостережливість і концентрація уваги. Ще однією можливістю пограти для відвідувачів музею «Prado» є використання театралізації. З нагоди Різдва щороку за участі дітей готується шоу, в якому картини музею на тему Різдва нібито оживають. Це шоу відбувається в залі для вистав, а потім учасники можуть відвідати музей, щоб ще раз побачити твори, на яких ґрунтується різдвяна історія. Інша цікава театралізована програма називається «Принади сну». Це поєднання театру, музики, пластики тіла і творів із колекції музею, які створюють новий сенсорний досвід для дитини. Діяльність спрямована на сім'ї з дітьми у віці від 4 до 12 років.

Батькам адресовані Правила відвідування музею. Але не ті, у яких суворо забороняється бігати та галасувати у приміщеннях музею. Ці правила регламентують, за яких умов має відбуватися знайомство дитини з музеєм. Наприклад, перше правило таке: похід до музею не є обов'язковим. Замість того, щоб говорити дитині, що це є обов'язком чи правилом кожної культурної людини, музей грає «від супротивного». І тут же правила додають: «Якщо ми йдемо до музею, то це тому, що ми хочемо туди йти, щоб насолоджуватися цим».

Дитині слід пояснювати правила перебування в музеї. Коли вона йде на футбол, вона розуміє, що не може вийти на поле й гратися з м'ячем, скільки захоче. Те ж саме – в музеї. Дітям

найбільш важко зрозуміти, чому творів мистецтва не можна торкатися, що, ймовірно, йде врозріз з природою дитини інстинктивно використовувати відчуття дотику. Але дитина може уявити, що сталося б з її улюбленою іграшкою, якщо протягом 200 і більше років 100 осіб щодня гралися б нею [4].

Отже, іспанський провідний музей образотворчого мистецтва, який, безперечно, є зразком для інших подібних музеїв, плідно працює в напрямі розвитку діалогічного дискурсу щодо сімей із дітьми.

Слід зауважити, що відійшов у минуле той час, коли можна було беззастережно стверджувати, що за кордоном музейне життя і музейна педагогіка зокрема, розвиваються більш успішно. Порівняльний аналіз дозволяє виявити не менш цікаві напрями роботи з дітьми українських музеїв. Це продемонстрував проведений влітку 2016 року Другий Інтерактивний освітній фестиваль «Арсенал ідей» у Києві та Дитячий форум у Львові. Працівники 48 музейних установ ділилися ідеями і напрацюваннями в галузі обслуговування дітей і сімей із дітьми. Історико-меморіальний музей М. Грушевського розгорнув свої ігрові завдання, виходячи з образу не самого історичного діяча, а його доньки Катрусі. Ребуси, кубики, колекції монет і поштових марок продемонстрували, скільки цікавого про видатних особистостей вони можуть відкрити для дітей і дорослих, якщо підкріплені невігаданими історіями.

Діяльність музею М. Булгакова ґрунтується на давніх традиціях сімейного читання, презентуючи на «Арсеналі ідей» програму «Читання біля зеленої лампи». Читали різноманітні дитячі книжки по черзі, дорослі й малі. Причому дівчатам пропонували вдягти вишукані казкові капелюшки з квітами і птахами, а хлопчикам – капелюх а la маленький лорд Фаунтлерой і «булгаковського» метелика.

Музейно-педагогічний простір України різнобарвний і різноманітний. Огляд показує, що кожен регіон використовує свої особливості та можливості для роботи з дитячою та сімейною аудиторіями.

Проект «Мій перший музей», який складається з розробки та видання серії дитячих путівників експозицією, було

презентовано Одеським муніципальним музеєм особистих колекцій імені О. Блещунова. На відміну від дорослих, діти не завжди в змозі прочитати етикетки до експонатів, проте вони обов'язково цікавляться призначенням предметів і розмірковують про їхнє походження. Саме така інформація в путівниках допомагає дітям разом із батьками здійснити захоплювальну подорож у світ музею, повний загадок.

Проект було створено батьками-музейниками для батьків немусейників, щоб вони відчували себе впевнено в музейному просторі і стали експертами та екскурсоводами для своїх дітей. Ілюстрації цих альбомів виконані у вигляді розмальовок, зробити їх кольоровими діти зможуть під час візиту в музей або ж пізніше. Крім того, всі розділи путівників містять питання для роздумів і додаткову інформацію. Поради батькам на сторінках путівників, у свою чергу, допоможуть обговорити з дітьми те, що вони побачили в музеї, і на майбутнє запланувати нові пізнавальні маршрути.

Із п'яти запланованих до видання путівників нині доступні два, цього року вийде третій. Альбоми українською та російською мовами юні відвідувачі отримуватимуть безкоштовно. Вже зараз у батьків є можливість заздалегідь ознайомитись і навіть скачати pdf-версію путівників із музейного сайту.

Чи багато українських музеїв можуть похвалитися власною тематичною настільною грою? Одним із таких є Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди, розташований у селі Сковородинівка Золочівського району Харківської області, у колишній садибі поміщиків Ковалівських. Музей засновника української філософії, письменника, просвітителя, звичайно ж, проводить численні виставки, наукові конференції, фольклорні свята, сприяє «зеленому» туризму. Але створення настільної гри дійсно є новим словом у його роботі. «Мандрівець» сприятиме кращому засвоєнню матеріалів музею, розумінню творчості Григорія Сковороди.

Традиційним стало запрошення дітей до музейних комплексів під час канікул. Так, Національний заповідник «Софія Київська» пропонує розмаїту програму, основою якої стало поєднання пізнання та творчості. Пізнавальні квести дозволяють

пережити справжні пригоди з шифрами, логічними загадками, ребусами. На дітей також чекають археологічні розкопки, майстер-класи з малювання на склі, розкриття загадок Кирилівської церкви та багато іншого. Реальну альтернативу комп'ютерним іграм, телевізорам, планшетах пропонує Львівський музей історії релігії. Окремі екскурсії-заняття познайомлять із стародруками у сховищах музею, запросять побувати в палатах князя Лева Даниловича, сина засновника міста Львова Данила Галицького, поблукати підземеллями Домініканського монастиря. Майстер-класи, організовані в музеї, запропонують змалювати вражаючі експонати, зокрема образ Богородиці, на склі. Під час спортивно-інтелектуального квесту діти можуть продемонструвати свою увагу, креативне мислення, уміння швидко і правильно скласти пазли з фотографій знайдених експонатів.

У Херсонському краєзнавчому музеї працює Музейний центр дитячого дозвілля. Серед його програм – дитячі свята та проект «Канікули в музеї», адресовані дітям 4-12 років: музейні заняття та подорожі цікаві як для хлопчиків, так і для дівчат.

В Ізмаїльському історико-краєзнавчому музеї Придунав'я щороку проводиться дитяче екологічне свято «Казковий світ природи». Оскільки музей має у своєму розпорядженні цілу садибу, програма свята дуже насичена і розрахована на велику територію. В ній беруть участь Центр позашкільної роботи та дитячої творчості, Станції юних техніків і натуралістів, учні Дитячої художньої школи, танцювальних колективів міста. Завдяки злагодженим зусиллям відбувається театралізоване дійство, що дозволяє ще раз нагадати дітям про нерозривний зв'язок нашого життя зі світом природи. Але Ізмаїльський історико-краєзнавчий музей зосереджений не тільки на екологічному напрямі. В ньому розроблено програму для наймолодших відвідувачів – дітей 2-3 років «Здрастуй, музей!», що працює в межах дитячого пізнавально-розважального клубу «Дунаюшка». В ігровій формі програма розповідає про основні поняття музеєзнавства, знайомить з найяскравішими експонатами. В програмі також використовується театралізація – своєрідна «родзинка» музею. Розіграні історії дуже добре сприймаються дітьми і створюють неповторну атмосферу творчості, гостинності та цікавості [3].

Отже, представлені музеями програми та майстер-класи є різноплановими і яскравими. Вони містять унікальний досвід для створення дитячих проектів і народження нових ідей, зокрема таких, що націлюють на діалог. А діалог виникає тоді, коли обом сторонам є що сказати один одному.

Треба згадати ще один факт, вагомий для розвитку діалогу з музеєм. Музеям потрібні нові кадри, які широко мислять, розуміють сучасного відвідувача, творчо ставляться до розв'язання музейних проблем. Саме такі кадри виховуються завдяки зусиллям Київського центру дитячо-юнацького туризму, краєзнавства та військово-патріотичного виховання, Педагогічного музею України та Національної спілки краєзнавців України, які проводять конкурси юних екскурсувальників-музеєзнавців навчальних закладів м. Києва. У фіналі 2016 року вони змагалися у трьох конкурсах: домашнє завдання «Музейна афіша», квестове завдання за матеріалами виставки «2016-й педагогічний» та опис музейного предмета «Експонат розповідає». Наявність такого конкурсу, рівень підготовки його учасників дають надію, що музей майбутнього буде розвиватися і розкривати дискурсивний зміст своїх експозицій у діалозі з відвідувачем.

Висновки. Отже, до можливостей діалогічного дискурсу музейної педагогіки входить виховання уміння осмислювати величезний потік інформації, якою оточена сучасна молодь, що сприяє розвитку навичок систематизації та деталізації. Вагомим чинником також є виховання уміння висловлюватися, вибудувати комунікацію, розвиток навичок безпосереднього емоційного спілкування, підвищення рівня загальної культури. В цьому сенсі значення діалогу відвідувачів будь-якого віку і музею є очевидним. Але такий складник діалогічного дискурсу, як відгук, «відповідь» відвідувачів ще потребує підвищеної уваги та вдумливого наукового дослідження.

Список використаної літератури

1. Безугла Л. Р. Діалог, діалогічний текст та діалогічний дискурс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4934/2/L.R.%20Bezugla.pdf>
2. Музейний простір. – 2014. – № 4(14) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://prostir.museum.ua/topic_

3. Столяров Б. А. Музейная педагогика. История, теория, практика : учеб. пособ. / Б. А. Столяров. – Москва : Высш. шк., 2004. – 216 с.
4. Museo del Prado [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.museodelprado.es/aprende/educacion/el-arte-de-educar/visitas-en-familia>.

Iryna Lysakova

DIALOGIC DISCOURSE IN MUSEUM PEDAGOGY OF UKRAINE AND SPAIN

Fragmentation of scientific research and insufficient understanding of the background on which the modern museum pedagogy should be based slows down its development. In practice, a museum does not always become an intermediary between an exhibit and a visitor that can provide their cognitive and emotional contact. Forms of such contact are varied. The article presents several results of the analysis of work of Ukrainian and Spanish museum organizations from the point of view of innovative experience of socio-cultural activity. The article also studies the dialogic discourse as the basis of the modern museum pedagogy.

Dialogic discourse is understood as the cognitive-communicative activity of communicants in a broad (situational, sociocultural, cognitive-psychological) context, fixed by a dialogical text. The museum exhibition itself (exposition) can be viewed as a dialogical text, because as a matter of form it is a human thought fixed on material carrier. In the dialogic discourse between a museum and visitors, we can note such properties as presence of text recipients, complexity of unfolding of discourse moves and their spontaneity, thematic unity of the dialogue, individuality of meanings for each addressee depending on his/her level of preparedness, etc. Thus, we can consider dialogic discourse as an essential part of socio-cultural interaction between a museum and visitors.

Since the museum pedagogical activity is often aimed at the younger generation, the article explores examples of work of Ukrainian and Spanish museums with children and families. For example, it analyses the Prado museum's educational and family programs, audio excursions, game and theatrical "paths", the Prado School program contents, as well as the museum website information. It also views the Rules for visitors of the Prado museum that contain valuable information for parents.

In the course of exploration of the Ukrainian museum and pedagogical space, it has been established that each region uses its specific capabilities in order to develop a dialogue with visitors. For example, Odessa Bleshchunov Museum has created a special guidebook for families with children, Skovoroda city museum has an interactive game, Kherson Regional Museum has opened its Museum Center for Child Leisure and Kiev organizes a competition for young museum guides.

Summarizing the analysis, we can conclude that the dialogical forms gradually penetrate the process of museum work. However, the discursive part – namely, the "answer" - the response of the museum audience still requires higher attention and scientific research.

Keywords: *dialogue, discourse, dialogic discourse, text, museum pedagogy.*

References

1. Bezuhla, L. R. Dialoh, dialohichniy tekst ta dialohichniy dyskurs [Dialogue, dialogic text and dialogic discourse]. Available at: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4934/2/L.R.%20Bezugla.pdf>
2. Muzeinyi prostir [Museum space] (2014), 4(14). Available at: <http://prostir.museum.ua/topic>.

3. Stolyarov, B. A. (2004). *Muzeynaya pedagogika. Istoriya, teoriya, praktika* [Museum pedagogy. History, theory, practice]. Moscow: Vysshaya shkola, 216.
4. Museo del Prado Available at: <https://www.museodelprado.es/aprende/educacion/el-arte-de-educar/visitas-en-familia>

Одержано 4.09.2017 р.

